

KEPUTUSAN MAHKAMAH PERSEKUTUAN DALAM KES INDIRA GANDHI: IMPLIKASI DAN PENYELESAIAN

*(Federal Court Verdict in Indira Gandhi Case:
Implication and Solution)*

Mohammad Hariz Shah Mohammad Hazim Shah*
harizshah@siswa.um.edu.my

Ahmad Hidayat Buang
ahidayat@um.edu.my

Jabatan Syariah dan Undang-undang,
Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya.

Pengarang Koresponden (*Corresponding Author*): *

Rujukan artikel ini (*To cite this article*): Mohammad Hariz Shah Mohammad Hazim Shah & Ahmad Hidayat Buang. (2021). Keputusan mahkamah persekutuan dalam kes Indira Gandhi implikasi dan penyelesaian. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 33(2), 329–348. [https://doi.org/10.37052/kanun.33\(2\)no7](https://doi.org/10.37052/kanun.33(2)no7)

Peroleh: Received:	6/3/2021	Semakan: Revised	26/4/2021	Terima: Accepted:	28/6/2021	Terbit dalam talian: Published online	6/7/2021
-----------------------	----------	---------------------	-----------	----------------------	-----------	--	----------

Abstrak

Artikel ini membincangkan keputusan kes Indira Gandhi pada peringkat mahkamah persekutuan dan konflik bidang kuasa antara mahkamah sivil dengan mahkamah syariah dalam isu pembubaran perkahwinan melalui seksyen 51 Akta 164 serta penentuan agama kanak-kanak. Tujuannya adalah untuk mencari penyelesaian apabila timbul pertikaian undang-undang antara kedua-dua mahkamah tersebut. Metode yang digunakan dalam kajian ini ialah kaedah perpustakaan dan perbandingan. Perbandingan dilakukan antara kes-kes yang berkaitan, antaranya termasuklah kes Subashini, Nyonya Tahir dan Fatimah Tan. Begitu juga, perbandingan dibuat berkaitan dengan takrifan istilah *parent* dalam Perlembagaan Persekutuan dan

Akta/Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri-negeri. Selain itu, perkembangan terkini berkenaan dengan seksyen 51 Akta 164 turut dikaji. Hasil analisis dan perbandingan mendapati bahawa perkataan *parent* mempunyai tafsiran yang pelbagai. Keputusan kes ini juga bakal memberikan implikasi “dulu mengikat” terhadap kes penentuan agama kanak-kanak dan mempersoalkan bidang kuasa mahkamah syariah dalam isu-isu tertentu seperti bidang kuasa semakan semula.

Kata kunci: Pentadbiran Undang-undang Islam, konflik bidang kuasa mahkamah, Ahmad Ibrahim, Seksyen 51, Akta 164

Abstract

This article discusses the verdict of the Indira Gandhi case at the Federal Court and the jurisdictional conflict vis-à-vis Civil and Sharia Courts in matters pertaining to the dissolution of marriage in Section 51 of Act 164 and the determination of the religion of a child. This article aims to find a solution in the event of legal disputes between the aforementioned courts. The methods used in this study are library research and comparative analysis. Comparisons between the Subashini, Fatimah Tan and Nyonya Tahir cases are made, as well as comparisons regarding the definition of the term “parent” in the Federal Constitution and the Act/Enactments of the Administration of Islamic Law. Recent developments of Section 51 of Act 164 are also discussed. The finding indicates that the word “parent” has various meanings. The outcome of this study suggests that this case might imply a “binding precedent” in determining the religion of a child in the future, thus putting the Sharia Court’s jurisdiction of judicial review in question.

Keywords: Administration of Islamic Law, jurisdictional conflict, Ahmad Ibrahim, Section 51, Act 1964

PENDAHULUAN

Sungguhpun pindaan kepada Perkara 121 Perlembagaan Persekutuan telah memperuntukkan bahawa mahkamah tinggi dan mahkamah-mahkamah di bawahnya tidak mempunyai bidang kuasa dalam mana-mana perkara di bawah bidang kuasa mahkamah syariah,¹ namun secara amalnya

¹ Ahmad, I. (1989). The amendment of Article 121 of the Federal Constitution: Its effect on Administration of Islamic Law dlm. 2 MLJ xvii.

terdapat beberapa kes yang mempamerkan persoalan undang-undang yang rumit. Kes yang dikenali sebagai “Kes-kes Artikel 121(1A)” ini telah mencetuskan kontroversi dan menjadi tumpuan orang ramai apabila mendapat liputan awam.² Oleh itu, bagi memberikan kesan sepenuhnya kepada pindaan terhadap Perlembagaan terdapat beberapa undang-undang bertulis yang perlu dipinda. Hal ini bertujuan supaya mahkamah syariah dapat menjalankan peranannya dengan berkesan berdasarkan bidang kuasa yang telah diperuntukkan oleh Perlembagaan Persekutuan.³ Salah satu cadangan pindaan terhadap undang-undang Persekutuan oleh Profesor Emeritus Tan Sri Datuk Ahmad Mohamed Ibrahim (Ahmad Ibrahim) adalah berkenaan dengan Akta Membaharui Undang-undang (Perkahwinan dan Perceraian) 1976 (Akta 164) tentang hak pasangan bukan Islam yang memeluk Islam untuk memohon perceraian. Menurut beliau, seksyen 51 Akta 164 seolah-olah menyifatkan kemasukan seseorang dalam agama Islam sebagai satu kesalahan kekeluargaan yang membolehkan pihak yang tidak masuk Islam itu memohon perceraian kepada mahkamah sivil.⁴ Beliau mencadangkan supaya seksyen itu dipinda untuk memberikan hak kepada kedua-dua pihak yang memohon perceraian.⁵

Sebelum pindaan seksyen 51 Akta 164 ini, pihak yang masuk Islam tidak mendapat apa-apa remedi.⁶ Pihak tersebut tidak dibenarkan untuk memohon perceraian di bawah Akta itu dan juga tidak boleh mendapatkan perceraian daripada mahkamah syariah disebabkan mahkamah syariah tidak mempunyai bidang kuasa kecuali kedua-dua pihak itu beragama Islam.⁷ Beberapa kes yang telah diputuskan menunjukkan bahawa

² Tamir, M. (2013). Liberal rights versus Islamic Law? The construction of a binary in Malaysian politics. *Law & Society Review* 47 (4), 779.

³ Farid Sufian, S. (21-22 Ogos 2007). Ahmad Ibrahim dan pementapan mahkamah syariah pasca merdeka. *Kertas Kerja Prosiding Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah*. Hilton Petaling Jaya. hlm. 440.

⁴ Ahmad, M. I. (1997). Ke arah Islamisasi undang-undang di Malaysia. Ahmad Mohamed Ibrahim (Ed.). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. (hlm. 53). Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).

⁵ Lihat Ahmad Ibrahim, Dissolution on Ground of Conversion to Islam. Seperti dibincangkan oleh Najibah, M. Z. (2007). *Undang-undang keluarga (Islam)*. Jilid 14. Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm. 146. Lihat juga Mohamed Azam, M. A. (2018). Kemelut hak jagaan anak pasangan berlainan agama. Mohamed Azam Mohamed Adil (Ed.), *Pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia: khayalan atau realiti?* (hlm. 149) ILHAM Books.

⁶ Farid Sufian, S. (2010). Jurisdictional conflict. Farid Sufian Shuaib, Tajul Aris Ahmad Bustami & Mohd Hisham Mohd Kamal (Eds.), *Administration of Islamic law in Malaysia: Text and material*. (hlm. 172). Edisi Kedua. LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.

⁷ Abdul Monir, Y. (2016). Mahkamah syariah. Abdul Monir Yaacob (Ed.), *Perkembangan pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. (hlm. 244-245). Universiti Islam Malaysia. Lihat juga Senarai 2, Senarai Negeri, Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.

mahkamah syariah tidak berbidang kuasa dalam pertikaian yang melibatkan salah satu pihak bukan Islam seperti pembubaran perkahwinan apabila salah satu pasangan memeluk Islam.⁸ Hal ini kemudiannya berkait dengan penukaran agama kanak-kanak dan perebutan hak penjagaan kanak-kanak.⁹ Disebabkan konflik bidang kuasa antara mahkamah syariah dengan mahkamah sivil serta peruntukan yang tidak jelas dalam isu ini telah menimbulkan polemik berpanjangan seperti keputusan terbaharu dalam kes Indira Gandhi¹⁰ yang pada akhirnya kes ini telah diselesaikan di mahkamah persekutuan setelah hampir sedekad menjadi pertikaian berdasarkan konsep asas perlembagaan.¹¹ Tidak dinafikan bahawa pindaan Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan memberikan kesan positif kepada perkembangan mahkamah syariah dari segi pembangunan daya manusia, prasarana dan perundangan. Walau bagaimanapun, keputusan kes Indira Gandhi juga seolah-olah menghapuskan kepercayaan yang dipegang oleh masyarakat Islam selama ini bahawa mahkamah syariah mempunyai status yang tersendiri dan bebas daripada campur tangan mahkamah sivil.¹²

FAKTA KES

Indira Gandhi a/p Mutho (isteri) dan Pathmanathan a/l Krishnan (suami) telah berkahwin di bawah undang-undang sivil, iaitu melalui Akta 164. Daripada perkahwinan tersebut, mereka dikurniakan dengan tiga orang anak. Si suami kemudiannya memeluk agama Islam pada 11 Mac 2009. Selepas penukaran agama itu, si suami telah memperoleh perintah penjagaan untuk ketiga-tiga anak tersebut daripada mahkamah tinggi syariah. Apabila perintah penjagaan telah dibuat, dua anak yang lebih tua

⁸ Farid Sufian, S. (2003). Jurisdiction over non-Muslims and artificial persons. Farid Sufian Shuaib (Ed.), Powers and jurisdiction of Syariah Courts in Malaysia. *Malayan Law Journal*, 86-87.

⁹ Rafeah, S.(2018). Disputes upon conversion of one spouse in a civil marriage to Islam: Issues on the right of custody in Malaysia. Mohamed Azam Mohamed Adil & Mohammad Hashim Kamali (Eds.), *Islamic law in Malaysia: Issues, developments and challenges*. (hlm. 181). The Malaysian Current Law Journal Sdn. Bhd.

¹⁰ *Indira Gandhi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals* [2018] 1 MLJ 545

¹¹ Lim, W. J., & Abraham, A. T. H. (2018). *Indira Gandhi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals* [2018] 1 MLJ 545 – From conflict of jurisdictions to reaffirmation of constitutional supremacy. *Journal of Malaysian and Comparative Law* 45 (1), 74.

¹² Ahmad Hidayat, B. (2018). Apa yang tinggal lagi kepada mahkamah syariah: Ulasan Kes *Indira Gandhi A.P. Mutho v. Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and Other Appeals* [2018] 1 MLJ 545 dlm. *Journal of Shariah Law Research* 3 (2), 235-240.

tinggal bersama-sama si isteri tetapi anak yang bongsu tinggal dengan si suami. Sekitar April 2009, si isteri telah menerima perakuan penukaran agama yang menunjukkan bahawa Pendaftar Mualaf (pendaftar) telah mendaftarkan anak-anak itu sebagai Muslim. Si isteri kemudiannya telah memfailkan permohonan semakan kehakiman bagi mencabar keputusan pendaftar atas alasan bahawa pendaftar telah bertindak melanggar prosedur yang ditetapkan dalam seksyen 96 dan 106 Enakmen Pentadbiran Agama Islam Perak (2004) dan bahawa perakuan yang dikeluarkan itu adalah tidak sah. Melalui permohonan terhadap Pengarah Jabatan Hal Ehwal Agama Islam Perak, Pendaftar Mualaf, Kerajaan Perak, Kementerian Pelajaran, Kerajaan Malaysia dan si suami (enam responden), si isteri telah memohon, antara lain, perintah certiorari untuk membatalkan perakuan tersebut dan secara alternatif deklarasi bahawa perakuan itu adalah terbatal dan tidak sah. Pesuruhjaya Kehakiman (PK) yang mendengar permohonan si isteri telah mendapati bahawa keperluan untuk penukaran agama Islam seperti dinyatakan dalam seksyen 96 dan 106 Enakmen Perak tidak dipatuhi. Oleh itu, PK memutuskan bahawa perakuan-perakuan itu terbatal dan tidak sah serta tiada kesan. Mahkamah tinggi membenarkan permohonan semakan kehakiman si isteri dan memerintahkan perakuan-perakuan yang dikeluarkan oleh pendaftar supaya dibatalkan. Mahkamah tinggi juga memberikan si isteri hak penjagaan ketiga-tiga anak tersebut. Kemudian, enam responden tadi telah memfailkan rayuan berasingan terhadap keputusan mahkamah tinggi. Mahkamah rayuan memutuskan bahawa mahkamah tinggi tiada kuasa untuk mempersoalkan keputusan pendaftar atau mempertimbangkan pematuhan pendaftar dengan keperluan statutori seksyen 96 dan 106 Enakmen Perak. Mahkamah rayuan juga bersetuju bahawa proses penukaran agama tersebut telah dilakukan dengan memuaskan pendaftar. Mahkamah rayuan dengan itu telah mengetepikan keputusan mahkamah tinggi untuk membenarkan permohonan si isteri untuk semakan kehakiman bagi perintah certiorari untuk membatalkan perakuan-perakuan penukaran anak-anak tersebut kepada Islam. Si isteri kemudiannya membuat rayuan pada peringkat mahkamah persekutuan. Si isteri berhujah bahawa Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan tidak menolak bidang kuasa mahkamah syariah. Responden berhujah bahawa perkara tentang undang-undang Islam adalah di bawah bidang kuasa mahkamah syariah menurut Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan. Oleh sebab itu perkara itu tidak jatuh dalam bidang kuasa mahkamah tinggi, maka mahkamah tinggi tidak boleh menggunakan kuasanya untuk mengkaji semua tindakan Pendaftar Mualaf dalam kes ini.

PENGHAKIMAN KES

Mahkamah Persekutuan Putrajaya pada 28hb Januari 2018 telah memutuskan untuk membenarkan ketiga-tiga rayuan tanpa perintah untuk kos. Mahkamah Persekutuan dalam penghakimannya menyatakan keputusan mahkamah rayuan bahawa kuasa untuk memutuskan status seseorang Muslim adalah dalam bidang kuasa eksklusif mahkamah tinggi syariah dan perintah mahkamah tinggi yang mengisytiharkan penukaran agama itu terbatal dan tidak sah kerana berlaku pelanggaran di bawah seksyen 50(3)(b)(x) Enakmen Perak, adalah tidak betul kerana seksyen tersebut tidak terpakai kepada fakta dalam rayuan kes ini, iaitu isunya adalah berkaitan dengan kesahan perakuan-perakuan penukaran agama yang dikeluarkan oleh pendaftar berkenaan penukaran agama anak-anak itu kepada Islam dan bukannya untuk mengeluarkan deklarasi bahawa “a person is no longer Muslim” menurut seksyen tersebut. Seterusnya, isu dalam kes ini berkaitan dengan tafsiran Perkara 121(1A), khususnya sama ada peruntukan tersebut mempunyai kesan terhadap bidang kuasa eksklusif kepada mahkamah syariah dalam semua perkara undang-undang Islam termasuk yang berkaitan dengan semakan kehakiman.

Dalam rayuan kes ini, tidak dipertikaikan bahawa Pendaftar Mualaf telah melaksanakan fungsi statutori sebagai pihak berkuasa awam di bawah Enakmen Perak dalam mengeluarkan perakuan-perakuan tersebut. Bidang kuasa untuk menyemak semula tindakan pihak berkuasa awam dan tafsiran perundangan negeri atau persekutuan dan juga Perlembagaan terletak dalam bidang kuasa mahkamah sivil. Bidang kuasa ini tidak boleh dikecualikan daripada mahkamah sivil dan diberikan kepada mahkamah syariah menurut Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan. Dalam kes ini, rayuan si isteri tidak berkaitan dengan status anak-anaknya sebagai orang yang beragama Islam atau persoalan undang-undang persendirian dan amalan Islam tetapi lebih kepada persoalan asas tentang kesahan dan keberlembagaan tindakan pentadbiran yang diambil oleh pendaftar dalam melaksanakan kuasa statutorinya yang jelas bahawa Perkara 121(1A) tidak menghalang mahkamah sivil daripada melaksanakan bidang kuasa untuk menentukan perkara di bawah undang-undang persekutuan walaupun dalam isu penukaran agama suatu pihak kepada Islam. Tambahan pula, si isteri bukan Muslim justeru tidak mempunyai *locus* (kedudukan) untuk hadir ke mahkamah syariah, dan mahkamah syariah juga tiada kuasa untuk mendengar permohonan si isteri.

Meskipun seksyen 101 Enakmen Perak memperuntukkan bahawa keputusan Pendaftar Mualaf adalah muktamad, namun bidang kuasa penyeliaan mahkamah di bawah undang-undang persekutuan untuk menentukan kesahan tindakan pentadbiran tidak boleh dikecualikan. Dalam kes ini, had undang-undang kuasa statutori pendaftar untuk mengeluarkan perakuan penukaran agama ditetapkan dalam Enakmen Perak. Keperluan Seksyen 96 dan 100 dibaca secara bersama dan keduanya hendaklah dipatuhi. Akan tetapi, keperluan dalam seksyen 96(1) tidak dipenuhi. Anak-anak itu tidak melafazkan dua kalimah syahadah dan tidak berada di hadapan pendaftar dalam proses tersebut. Inti pati cabaran si isteri dalam rayuan ini adalah terhadap kesahan tindakan pendaftar dalam hal mengeluarkan perakuan penukaran agama itu walaupun syarat-syarat yang dikehendaki seperti yang dinyatakan tidak dipatuhi. Oleh yang demikian, hujah bahawa pendaftar telah mendaftarkan penukaran agama anak-anak dan proses tersebut yang patut dilakukan dengan memuaskan pendaftar menurut Enakmen Perak telah tidak dapat dipertahankan. Selain itu, disebabkan hak penjagaan anak-anak tersebut telah diberikan kepada si isteri, maka si isteri mempunyai pengaruh dominan terhadap kehidupan baharu anak-anak itu dan dalam membenarkan pasangannya untuk menukarkan agama anak-anak tersebut. Di bawah Akta Penjagaan Anak 1961 (APA), ibu dan bapa diberikan hak yang sama berkaitan dengan hak penjagaan dan pembesaran anak. Hal ini bermaksud, hasrat kedua-dua ibu bapa perlu dipertimbangkan. Penukaran agama si suami kepada Islam tidak mempunyai kesan terhadap undang-undang terdahulu apa lagi mengeluarkan anak-anak itu daripada skop APA. Berdasarkan tafsiran “parent” di bawah Perkara 12(4) Jadual Kesebelas Perlembagaan dan atas permohonan Seksyen 5 dan 11 APA, adalah jelas bahawa persetujuan ibu dan bapa dikehendaki sebelum suatu perakuan penukaran agama kepada Islam boleh dikeluarkan berkaitan dengan anak-anak itu. Dalam keadaan tersebut, perakuan penukaran agama itu yang telah dikeluarkan tanpa persetujuan si isteri adalah bertentangan dengan maksud Perkara 12(4) Perlembagaan dan seksyen 5 dan 11 APA. Perakuan penukaran agama itu adalah tidak sah dan patut diketepikan.

ISU DALAM KES

Dalam kes Indira Gandhi ini, antara isu yang dibangkitkan ialah kesahan perakuan penukaran agama yang dikeluarkan oleh pendaftar berkenaan dengan penukaran agama anak-anak itu kepada Islam, soal bidang kuasa

untuk menyemak semula tindakan pihak berkuasa awam dan tafsiran perundangan negeri atau persekutuan dan juga Perlembagaan adalah terletak dalam bidang kuasa mahkamah sivil serta tafsiran Perkara 12(4) Perlembagaan bagi maksud “parent” sama ada membawa makna salah seorang pihak, iaitu ibu atau bapa ataupun persetujuan kedua-duanya sekali diperlukan sebelum suatu perakuan penukaran agama kepada Islam boleh dikeluarkan berkaitan dengan anak-anak itu. Namun begitu, dalam artikel ini, penulis tidak berhasrat menyentuh soal bidang kuasa mahkamah syariah dalam semakan semula dan pentafsiran undang-undang kerana hal ini telah dibincangkan melalui artikel terdahulu,¹³ sebaliknya penulis ingin memfokuskan tafsiran “parent” menurut Perlembagaan Persekutuan dan Akta/Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri-negeri, rujukan kes yang relevan dengan kes Indira Gandhi, iaitu kes Subashini, Nyonya Tahir dan Fatimah Tan serta yang paling penting, perkembangan terkini cadangan Ahmad Ibrahim terhadap pindaan seksyen 51 Akta 164.

PERUNDANGAN

Dalam Perkara 12(4) Perlembagaan menyebut: “Agama seseorang yang di bawah umur lapan belas tahun hendaklah ditetapkan oleh ibu atau bapanya atau penjaganya.” Versi Bahasa Inggeris Perlembagaan pula menyatakan, “*For the purpose of Clause (3) the religion of a person under the age of eighteen years shall be decided by his parent or guardian.*” Menurut Mohamed Azam Mohamed Adil, sekiranya perkataan ^[1]SEPEJelas, maka ia bermaksud kedua ibu dan bapa.¹⁴ Namun begitu, tafsiran berbeza dibuat oleh para ahli perundangan dan akademik bagi maksud frasa “parent” dalam Perkara 12(4) tersebut. Bagi yang menyokong maksud peruntukan tersebut ialah ibu dan bapa, mereka berhujah dengan merujuk Perkara 160 Perlembagaan berkenaan tafsiran “his” (dia lelaki) meliputi “her” (dia perempuan). Begitu juga perkataan “parent” hendaklah juga difahami secara jamak (*plural*), iaitu “parents” dan bukannya mufrad (*single*). Interpretasi ini merupakan hujah yang didukung oleh Shaad Saeleem Faruqi, Majlis Peguam Malaysia dan pertubuhan NGO termasuk juga parti

¹³ Lihat Ahmad Hidayat, B. (2018). Apa yang tinggal lagi kepada mahkamah syariah: Ulasan Kes Indira Gandhi A.P. Mutho V. Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and Other Appeals [2018] 1 MLJ 545. *Journal of Shariah Law Research*, 3 (2), 235-240..

¹⁴ Mohamed Azam, M. A. (2017). Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan dan bidang kuasa Mahkamah Syariah di Malaysia: Isu dan cabaran dlm. Abdul Monir Yaacob & Nurul ‘Uyun Haji Zainal. *Artikel 121(1A) Perlembagaan Persekutuan: Sejauh manakah artikel ini menyelesaikan konflik antara Mahkamah Syariah dengan Mahkamah Sivil*. (hlm. 189). Universiti Islam Malaysia.

komponen BN Seperti MCA, MIC dan Gerakan.¹⁵ Menurut Shaad Saleem Faruqi, Perlembagaan Persekutuan telah memaksudkan untuk memberikan persetujuan bersama oleh ibu dan bapa berkaitan dengan penentuan agama anak melalui seksyen 2(95) Jadual Kesebelas yang berbunyi: “Perkataan dalam bilangan tunggal termasuklah bilangan jamak, dan perkataan dalam bilangan jamak termasuklah bilangan tunggal.”¹⁶

Persatuan Peguam Muslim Malaysia (PPMM) dan Persatuan Peguam Syarie Malaysia (PGSM) pula menyatakan bahawa penentuan agama kanak-kanak secara unilateral (sebelah pihak) adalah selaras dengan keputusan mahkamah persekutuan dalam kes Susie Teoh¹⁷ yang memutuskan bahawa penentuan agama seorang kanak-kanak bawah lapan belas (18) tahun adalah dengan kebenaran ibu atau bapa atau penjaganya.¹⁸ Pendekatan yang sama turut diambil oleh mahkamah persekutuan menerusi kes Subashini¹⁹ yang mengguna pakai “parent” sebagai salah seorang, ibu atau bapa. Menurut Zainul Rijal Abu Bakar, pentafsiran perkataan ibu bapa dalam peruntukan tersebut bermaksud salah seorang ibu atau bapa dan ia merupakan undang-undang yang betul merujuk kes Nenduchelian apabila mahkamah membenarkan pengislaman keempat-empat anak mengikut agama baharu ibu mereka.²⁰ Berbeza dengan mahkamah syariah yang tidak terikat untuk melaksanakan prinsip duluan mengikat (*binding precedent*) dalam membuat keputusan²¹ tetapi hanya perlu dihormati,²² keputusan mahkamah yang lebih tinggi mengikat mahkamah di bawah yang lebih rendah di mahkamah sivil,²³ manakala keputusan Mahkamah Persekutuan mengikat semua mahkamah bawahan dan terikat dengan keputusannya

¹⁵ Mohamed Azam, M. A. & Rafeah, S. (2014). *Penentuan agama dan hak penjagaan kanak-kanak menurut undang-undang Islam*. Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), hlm. 21.

¹⁶ Shaad Saleem, F. (9 Januari 2008). Reconciling conflicting interests. *The Star*.

¹⁷ *Teoh Eng Huat lwn Kadhi Pasir Mas & Anor* [1990] 2 MLJ 300

¹⁸ Mohamed Azam, M. A. (2018). Pindaan Akta 164 (2017) dan implikasinya terhadap bidang kuasa Mahkamah Syariah dlm. Mohamed Azam Mohamed Adil. *Pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia: Khayalan atau realiti?* (hlm. 162). ILHAM Books.

¹⁹ *Subashini a/p Rajasingam v Saravanan a/l Thangathoray and other appeals* [2008] 2 MLJ 147

²⁰ Zainul Rijal, A. B., & Nurhidayah, M. H. (2009). Kedudukan keibajikan dan hak anak bukan Islam apabila ibu atau bapa memeluk Islam: pendekatan perundangan syariah dan Perlembagaan Malaysia dlm. *Shariah Law Reports* 3. (hlm. 17).

²¹ Suwaid, T. (2008). Penulisan teks penghakiman kes-kes mal di Mahkamah Syariah. Ruzman Md. (Ed.), Noor. *Penulisan teks penghakiman di Mahkamah Syariah* (hlm. 48). Penerbit Universiti Malaya.

²² Arahan Amalan No.1 Tahun 2002 menyatakan bahawa keputusan Mahkamah yang lebih tinggi hendaklah dihormati oleh Mahkamah yang lebih rendah.

²³ Noor Aziah Mohd Awal. (2003). *Pengenalan kepada sistem perundangan di Malaysia*. International Law Book Services, hlm. 64-5.

sendiri.²⁴ Maka keputusan dalam kes Indira Gandhi ini dilihat sebagai menolak (*overrule*) keputusan kes seumpamanya sebelumnya, iaitu kes Susie Teoh (1990), kes Shamala (2004) dan kes Subashini (2008) dan ini bakal memberikan implikasi terhadap kes seperti ini pada masa hadapan.

ANALISIS PERUNTUKAN BERKAITAN DENGAN AKTA/ ENAKMEN PENTADBIRAN UNDANG-UNDANG ISLAM

Terdahulu artikel ini telah membincangkan tafsiran “parent” dalam Perlembagaan Persekutuan yang bercanggah antara ahli perundangan dan akademik, sama ada perkataan ini membawa maksud tunggal atau jamak berdasarkan tafsiran Perlembagaan dan keputusan hakim dalam kes-kes yang berkaitan. Kini, ditelusuri pula maksud ibu bapa dalam Akta/Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri-negeri yang memperuntukkan seksyen berkaitan dengan keupayaan pemeluk Islam oleh kanak-kanak di bawah umur lapan belas (18) tahun. Bagi tujuan ini, Akta/Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri-negeri dikaji berdasarkan seksyen yang terpakai antara empat belas (14) negeri di Malaysia berkenaan dengan peruntukan yang menghendaki persetujuan antara ibu bapa yang ditulis dengan dan/atau bagi membuat perbandingan dan analisis yang berkaitan.

Berdasarkan dapatan kajian, didapati bahawa hanya empat (4) negeri yang mensyaratkan persetujuan ibu dan bapa atau penjaga bagi kanak-kanak berumur bawah lapan belas (18) tahun untuk memeluk agama Islam, iaitu negeri Perlis, Pulau Pinang, Selangor dan Terengganu, manakala enam (6) negeri, iaitu Kedah, Perak, Negeri Sembilan, Melaka, Wilayah-wilayah Persekutuan dan Sarawak pula hanya memerlukan persetujuan daripada salah seorang ibu atau bapa atau penjaga. Negeri Johor dan Sabah pula hanya meletakkan syarat persetujuan ibu bapa atau penjaga dan tidak dapat dipastikan tafsiran tersebut membawa maksud sama ada dan atau. Bagi negeri Pahang pula, tidak diletakkan syarat persetujuan daripada ibu dan/atau bapa atau penjaga, hanya dinyatakan sekadar mencapai umur lapan belas (18) tahun dan sempurna akal, dan tiada peruntukan yang berkaitan di negeri Kelantan. Satu perkara yang menarik perhatian penulis ialah peruntukan negeri Terengganu sama ada cukup sekadar sempurna akal bagi kanak-kanak bawah umur lapan belas (18) tahun untuk memeluk agama Islam oleh sebab kata penghubung yang digunakan ialah “atau”

²⁴ Ahmad, I., & Joned, A. (1992). *Sistem Undang-undang di Malaysia*. (hlm. 116). Dewan Bahasa dan Pustaka.

dan bukannya “dan” seperti negeri-negeri yang lain. Jika ya, ini bermakna kanak-kanak tersebut tidak perlu mencapai umur lapan belas (18) tahun dan hanya perlu sempurna akal untuk melayakkannya memeluk agama Islam di Terengganu. Hal ini juga menjelaskan bahawa bukan sahaja perkataan “parent” dalam Perlembagaan Persekutuan menjadi perbincangan ahli perundangan dan akademik, tetapi juga didapati tidak sekata dan tidak senada antara Akta/Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri-negeri.

Kes Subashini

Menerusi kes Subashini,²⁵ si suami dan isteri telah berkahwin pada 26 Julai 2001. Perkahwinan mereka telah diupacarkan dan didaftarkan di bawah Akta 164. Sebagai penganut agama Hindu, mereka telah meraikan upacara perkahwinan mengikut adat resam Hindu pada 9 Mac 2002. Terdapat dua orang anak hasil daripada perkahwinan tersebut, kedua-duanya anak lelaki; Dharvin Joshua berumur 4 tahun dan Sharvin berumur 2 tahun. Pada 18 Mei 2006, Pertubuhan Kebajikan Islam Malaysia (PERKIM) telah mengesahkan bahawa pada hari tersebut si suami dan anaknya Dharvin telah memeluk agama Islam di ibu pejabat PERKIM. Sijil pemelukan agama perlu dikeluarkan kepada setiap mualaf mengikut Seksyen 112²⁶ menyatakan 18 Jun 2006 sebagai tarikh penukaran agama. Si suami telah memfailkan satu permohonan di mahkamah tinggi syariah pada 23 Mei 2006 mengikut Seksyen 46(2)²⁷ untuk membubarkan perkahwinan dan mendapatkan hak penjagaan terhadap anak lelaki sulung mereka. Satu hak penjagaan interim berhubungan dengan anak mualaf telah dikeluarkan kepada si suami oleh mahkamah tinggi syariah. Pada 4 Ogos 2006, si isteri telah memfailkan petisyen bagi pembubaran perkahwinannya mengikut seksyen 51 Akta 164 bersama-sama dengan permohonan hak jagaan dan relif sampingan di mahkamah tinggi. Si isteri tidak membantah pemelukan agama Islam oleh suaminya. Dalam kes ini, mahkamah memutuskan bahawa salah seorang suami atau isteri berhak untuk menukarkan agama seseorang anak daripada perkahwinan tersebut kepada agama Islam. Perkataan “parent” di bawah Perkara 12(4) pula bukan dibaca sebagai ibu dan bapa tetapi ibu/bapa atau penjaga.

²⁵ *Subashini a/p Rajasingam v Saravanan a/l Thangathoray and other appeals* [2008] 2 MLJ 147

²⁶ Seksyen 112 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003

²⁷ Seksyen 46(2) Akta Undang-undang Keluarga Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1984

Kes Nyonya Tahir

Dalam kes Nyonya Tahir,²⁸ beliau telah meninggal dunia pada 18 Januari 2006. Beliau yang dilahirkan pada tahun 1918 merupakan seorang perempuan Melayu dan tinggal dengan atuknya seorang mualaf berbangsa Cina serta telah diasuh dan dididik dengan adat resam dan budaya Cina sejak kecil lagi. Pada tahun 1936 ketika berusia 18 tahun, beliau telah berkahwin dengan Chiang Meng yang merupakan seorang lelaki Cina dan mereka dikurniakan tiga belas (13) orang anak. Sejak berkahwin sehinggalah meninggal dunia, beliau hidup dengan menyembah tokong serta tidak mengamalkan cara hidup Islam. Pada 19 Julai 1991, beliau telah membuat Surat Akuan di hadapan Pesuruhjaya Sumpah yang menyatakan beliau bukan Islam atas sebab-sebab yang dinyatakan di atas, iaitu diasuh dan dididik sebagai seorang Cina sejak kecil lagi setelah kematian ibunya, yang berkahwin dengan seorang lelaki Cina yang bukan Islam dan hidup secara orang Cina. Beliau juga tidak berniat untuk kembali kepada Islam dan membuat pengakuan bahawa beliau telah keluar daripada Islam serta memohon agar dikebumikan secara tradisi orang Cina. Setelah mahkamah berpuas hati dengan hujahan daripada pihak peguam, beberapa dokumen dan ekshibit yang dikemukakan, juga keterangan yang diberikan oleh ahli-ahli waris, mahkamah memutuskan bahawa Nyonya Tahir bukan beragama Islam semasa kematiannya dan menyerahkan mayat beliau kepada ahli waris bagi tujuan pengebumian.

Kes Fatimah Tan

Dalam kes Fatimah Tan²⁹ pula, responden dilahirkan pada 28 Ogos 1969 berbangsa Cina dengan nama asal Tan Eon Huang dan beragama Buddha. Pada 25 Julai 1998, responden telah memeluk agama Islam di Jabatan Agama Islam Negeri Pulau Pinang ketika masih bujang dan menukar namanya kepada Fatimah Tan binti Abdullah. Kemudian pada 4 Ogos 1999, responden berkahwin dengan seorang lelaki bernama Ferdoun Aslanian yang merupakan seorang warganegara Iran di Mahkamah Rendah Syariah Seberang Perai Selatan dengan menggunakan wali hakim. Responden menyatakan dalam penyata tuntutan bahawa beliau memeluk agama Islam sebagai syarat untuk berkahwin dengan suaminya Ferdoun Aslamin

²⁸ Permohonan Perisytiharan Status Agama Si Mati Nyonya binti Tahir. Permohonan Ex-Parte Majlis Agama Islam Negeri Sembilan Dan 2 Yang Lain (2006) 21/2 JH 221

²⁹ Majlis Agama Islam Pulau Pinang lwn. Siti Fatimah Tan binti Abdullah [2009] 27/2 JH 185

dan mendakwa suaminya telah menghilangkan diri sehingga ketika tuntutan dibuat. Responden mendakwa bahawa beliau tidak meyakini agama Islam sebagai agamanya dan masih tidak pernah meninggalkan anutan agama asalnya dengan menyembah berhala dan mendakwa dirinya masih lagi beragama Buddha. Dalam kes ini, mahkamah mendapati pihak responden telah tidak sempurna pengislamannya mengikut kehendak peruntukan Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Pulau Pinang) 2004. Oleh itu, mahkamah memutuskan bahawa keputusan Mahkamah Tinggi Syariah Pulau Pinang dikekalkan justeru keputusan perayu ditolak.

Hubung Kait dengan Kes Indira Gandhi

Berdasarkan tiga kes yang yang dikemukakan yang relevan dengan kes Indira Gandhi ialah kes Subashini, mahkamah persekutuan mentakrifkan “parent” sebagai salah satu pihak, iaitu ibu atau bapa dan bukannya persetujuan kedua-duanya diperlukan untuk anak tersebut memeluk Islam. Berbeza dengan kes Indira Gandhi, si suami yang telah memeluk agama Islam dalam kes Subashini ini turut membawa anak lelaki sulungnya untuk menukar agama di ibu pejabat PERKIM justeru tiada isu pemeluk Islam yang tidak sah dari segi prosedur dan pentadbiran. Bagi kes Nyonya Tahir pula, beliau dilahirkan sebagai seorang Melayu Islam tetapi dibesarkan oleh datuknya yang merupakan mualaf Cina dan turut berkahwin dengan seorang lelaki Cina seterusnya tidak mengamalkan cara hidup Islam. Bayangkan jika anak-anak dalam kes Indira Gandhi diberikan hak penjagaan kepada ibunya yang bukan beragama Islam, adakah mereka berupaya untuk mengamalkan ajaran Islam dalam kehidupan? Sama juga situasinya dengan kes Fatimah Tan, beliau memeluk Islam kerana ingin mengahwini seorang lelaki Islam warganegara Iran tetapi kemudiannya kembali murtad setelah ditinggalkan suaminya. Perbandingan yang dapat dibuat dengan kes Indira Gandhi, Fatimah Tan tidak memenuhi kehendak syarat-syarat sah pengucapan lafaz dua kalimah syahadah. Niatnya untuk memeluk agama Islam adalah semata-mata kerana ingin berkahwin, manakala dalam kes Indira Gandhi pula, awal-awal lagi dari segi prosedur telah memeluk Islam. Si bapa telah mendaftarkan pengislaman anaknya di hadapan Pendaftar Mualaf tanpa kehadiran anak tersebut yang juga bertentangan dengan kehendak dalam peruntukan undang-undang syariah yang menghendaki anak tersebut supaya turut berada di situ untuk melafazkan dua kalimah Syahadah.³⁰

³⁰ Rujuk Seksyen 96 (Kehendak-kehendak Bagi Pemeluk Agama Islam) Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perak) 2004

Jika diamati berdasarkan kes dan peruntukan undang-undang yang berkaitan, penulis berpendapat bahawa selain persetujuan ibu dan/atau bapa diperlukan bagi seorang anak itu untuk memeluk agama Islam mengikut agama baharu yang dianuti oleh salah satu pasangan, kerelaan dan niat anak tersebut juga harus dipertimbangkan dan tidak dikesampingkan. Sekiranya anak itu dengan *bona fide* atau suci hati memilih untuk memeluk agama Islam, langkah seterusnya yang betul perlulah diikuti menurut Akta/Enakmen Pentadbiran Agama Islam berkenaan prosedur dan syarat sah memeluk agama Islam. Perkara ini juga penting bagi mengelakkan fitnah terhadap agama Islam³¹ apabila seseorang yang memeluk agama Islam tetapi keluar daripada Islam di kemudian hari atau tidak mengamalkan ajaran dan nilai Islam dalam kehidupan seharian. Kepentingan terbaik untuk anak-anak perlu dititikberatkan seperti yang diputuskan dalam kes *Nedunchelian*³² apabila anak-anak mengikut agama ibunya yang juga merupakan penjaga mereka. Hal ini adalah konsisten dengan hukum Islam. Kepentingan terbaik kanak-kanak sebagai satu mekanisme untuk menentukan pendidikan agama menjadi penyelesaian terbaik untuk menyelesaikan konflik, iaitu kedua-dua ibu bapa diteliti oleh hakim bagi menentukan kekompetenan mereka dalam penjagaan anak-anak tersebut. Pilihan ini tidak bertentangan dengan kedua-dua undang-undang, sama ada undang-undang sivil mahupun undang-undang Islam.³³

PERKEMBANGAN MUTAKHIR AKTA 164

Melihat kembali perkembangan terkini berkaitan dengan cadangan Ahmad Ibrahim terhadap pindaan undang-undang bertulis khususnya Akta 164 ini telah membuahkan hasil melalui Rang Undang-undang Akta 164 (Pindaan 2017) bagi bacaan kedua dan ketiga di Parlimen. YB Dato' Seri Azalina Othman Said terhadap cadangan pindaan Akta 164 (Pindaan 2017) bacaan kedua pada 9 Ogos 2017 telah menerangkan kepada ahli-ahli Dewan Rakyat bahawa pindaan ini adalah perlu dan selaras dengan tiga (3) prinsip utama seperti yang digariskan oleh Perdana Menteri ketika

³¹ Rujuk Ayat Al-Quran Surah Al-Anfal [8:39]

³² *Nedunchelian V Uthiradam v Nurshafiqah Mah Singai Annal & Ors* [2005] 2 CLJ 306

³³ Najibah, M. Z. (2017). Conflict of jurisdiction between Civil and Shariah Court; Dichotomy and harmonisation dlm. Abdul Monir Yaacob & Nurul 'Uyun Haji Zainal. *Artikel 121(1A) Perlembagaan Persekutuan: Sejauh manakah artikel ini menyelesaikan konflik antara Mahkamah Syariah dengan Mahkamah Sivil.* (hlm. 65). Universiti Islam Malaysia.

itu, YAB Dato' Sri Mohd Najib Tun Abdul Razak semasa perasmian sambutan Hari Wanita Kebangsaan pada 25 Ogos 2016.³⁴ Tiga prinsip utama tersebut ialah (i) sebarang isu berbangkit daripada perceraian yang perkahwinannya didaftarkan di bawah Akta 164 hendaklah diselesaikan di mahkamah sivil terlebih dahulu dan tuntutan hak jagaan anak dapat terpelihara dan terjamin, (ii) dapat menyelesaikan isu perkahwinan mengikut Akta 164 dengan memberikan peluang kepada kedua-dua pihak untuk menyelesaikan perkahwinan mereka di mahkamah sivil dan (iii) pertindihan bidang kuasa antara mahkamah sivil dengan mahkamah syariah serta pertindihan peruntukan undang-undang yang sedia ada dapat diselesaikan.

Natijahnya, usaha Ahmad Ibrahim berkenaan Akta 164 tentang hak pasangan bukan Islam yang memeluk agama Islam bagi memohon perceraian telah berhasil dengan lulusnya Rang Undang-undang (RUU) Akta 164 oleh Dewan Rakyat pada 9 Ogos 2017³⁵ dan Dewan Negara pada 21 Ogos 2017.³⁶ Secara umumnya, RUU ini mencadangkan supaya hak memfailkan petisyen perceraian haruslah turut diberikan kepada pasangan yang menukar agama di bawah subseksyen 51(1) Akta 164. Sementelahan sebelum ini, hak untuk berbuat demikian hanya diberikan kepada pasangan yang kekal dalam agama asal. Oleh yang demikian, timbul permasalahan apabila pasangan yang kekal dalam agama asalnya tidak membuat sebarang petisyen ke mahkamah sivil, maka perkahwinan mereka masih dianggap sah di bawah Akta 164. Hal tersebut menjadi kesulitan bagi pasangan yang menukar agama untuk menuntut haknya seperti nafkah, penjagaan anak dan pembahagian aset bersama selagi perkahwinan mereka masih dikira sah.³⁷ Selain seksyen 51(1), terdapat 5 lagi seksyen lain dalam Akta

³⁴ Lihat Parlimen Malaysia (21 Ogos 2017). *Penyata rasmi parlimen Dewan Rakyat. Bil 13. Malaysia*. Diambil daripada <http://www.parlimen.gov.my/files/hindex/pdf/DN-21082017.pdf>. Lihat juga Kementerian Dalam Negeri. (26 Ogos 2016). *Pindaan akta membaharui Undang-Undang (Perkahwinan Dan Perceraian) 1976 [Akta 164]*. Diambil daripada <http://www.moha.gov.my/index.php/ms/kenyataan-media-kdn/2916-pindaan-akta-membaharui-undang-undang-perkahwinan-dan-perceraian-1976-akta-164> pada 13 Mac 2019.

³⁵ Lihat Parlimen Malaysia (9 Ogos 2017). *Penyata rasmi parlimen Dewan Rakyat. Bil 31. Malaysia*. Diambil daripada <http://www.parlimen.gov.my/files/hindex/pdf/DR-09082017.pdf>.

³⁶ Lihat Parlimen Malaysia (21 Ogos 2017). *Penyata rasmi parlimen Dewan Rakyat. Bil 13. Malaysia*. Diambil daripada <http://www.parlimen.gov.my/files/hindex/pdf/DN-21082017.pdf>.

³⁷ Mohamed Azam, M. A. (2018). Pindaan Akta 164 (2017) dan implikasinya terhadap bidang kuasa Mahkamah Syariah dlm. Mohamed Azam Mohamed Adil. *Pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia: Khayalan atau realiti?* (hlm. 162). ILHAM Books.

164 yang telah dipinda dalam sidang Dewan Rakyat dan Dewan Negara tersebut,³⁸ iaitu seksyen 3(3), 12(1), 51A, 76 dan 95.³⁹

KESIMPULAN

Bagi kes penentuan agama kanak-kanak setelah salah seorang pasangan memeluk Islam, isu pokoknya haruslah diselesaikan terlebih dahulu, iaitu berkaitan hak sama rata bagi pasangan yang menukar agama kepada Islam untuk memfailkan pembubaran perkahwinan melalui seksyen 51 Akta 164. Setelah itu, tuntutan berbangkit seperti hak penjagaan anak barulah boleh diselesaikan melalui mahkamah yang kompeten untuk mendengar kes bagi pihak yang beragama Islam dan bukan beragama Islam, begitu juga dengan penentuan agama anak tersebut. Adalah tidak adil sekiranya pihak yang telah menukar agamanya kepada Islam dengan semberono menukar agama anaknya juga tanpa mengikut prosedur dan undang-undang yang telah ditetapkan secara sah. Lebih parah lagi apabila anak tersebut tidak tahu-menahu pula bahawa mereka telah ditukarkan agamanya. Kemaslahatan dan kebajikan serta kepentingan terbaik bagi anak-anak tersebut perlulah melangkaui segalanya untuk memastikan keharmonian dalam institusi kekeluargaan itu dapat dicapai. Dicadangkan supaya pihak-pihak dapat melalui proses mediasi dengan diwakili ahli-ahli keluarga yang dipercayai daripada kedua-dua belah pihak bagi menyelesaikan isu berbangkit daripada perceraian tersebut, seperti isu hak penjagaan anak dan penentuan agama anak tersebut. Sekiranya hal ini tidak dapat diselesaikan melalui proses rundingan luar mahkamah tersebut, barulah kes tersebut dibawa ke mahkamah yang kompeten untuk mendengarnya, iaitu mahkamah sivil. Hakim mahkamah syariah juga boleh duduk semeja dan turut sama mendengar kes-kes terpencil namun membawa impak yang besar seperti ini, sementara isu ini melibatkan kepentingan awam dan agama. Apalah gunanya mahkamah memutuskan hak jagaan anak tersebut kepada pihak yang bukan beragama Islam tetapi anak-anak tersebut telah

³⁸ Mohamed Azam, M. A., *Pindaan Akta Memperbaharui Undang-undang (Perkahwinan dan Perceraian) 1976 (Akta 164) (Pindaan 2017) dan implikasinya terhadap bidang kuasa mahkamah syariah*. Diambil daripada <https://iaais.org.my/attach/2017/29AUG2017/DrMohamedAzam.pdf> pada 11 September 2020.

³⁹ Rujuk Parlimen Malaysia. *Suatu Akta untuk meminda Akta Membaharui Undang-Undang (Perkahwinan dan Perceraian) 1976*. Rang Undang-Undang. Diambil daripada <https://www.parlimen.gov.my/files/billindex/pdf/2017/WJW008878%20BM.pdf> pada 11 September 2020.

ditukarkan agama mereka kepada Islam? Persoalan yang lebih besar ialah berhubung cara dan suasana mereka dibesarkan serta nilai-nilai Islam yang diamalkan dalam kehidupan seharian mampu direalisasikan atau tidak tanpa bimbingan yang berterusan dan sepatutnya daripada ibu atau bapa yang telah memeluk Islam. Selain itu, perkataan “parent” menurut Perlembagaan Persekutuan juga perlulah disepakati maksudnya sama ada membawa maksud tunggal atau jamak di bawah Perlembagaan Persekutuan dan juga Akta/Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam Negeri-negeri. Penulis mencadangkan bahawa istilah “parent” haruslah merujuk maksud asal menurut Perlembagaan Persekutuan dalam versi bahasa Melayu di bawah Perkara 12(4) yang jelas menyatakan bahawa penentuan agama seseorang yang di bawah umur lapan belas (18) tahun hendaklah ditetapkan oleh ibu atau bapanya atau penjaganya, berbanding versi bahasa Inggeris yang menjadi perdebatan dalam kalangan sarjana dan ahli perundangan terhadap perkataan “parent” yang mempunyai tafsiran pelbagai dan mengelirukan. Versi Bahasa Melayu secara terangnya menunjukkan bahawa persetujuan salah seorang daripada mereka adalah sah dan memadai. Hal ini bertepatan dengan Perkara 160B Perlembagaan Persekutuan yang menyatakan bahawa teks Perlembagaan Persekutuan dalam bahasa kebangsaan, iaitu bahasa Melayu merupakan teks sah sekali gus mengatasi teks Perlembagaan Persekutuan dalam bahasa Inggeris jika terdapat percanggahan atau perselisihan. Perkara lain yang perlu dikaji pada masa akan datang juga ialah satu garis halus berkaitan dengan persoalan bidang kuasa mahkamah sivil dalam isu semakan dan tafsiran terhadap Perlembagaan walaupun kes terletak di bawah skop mahkamah syariah.

PENGHARGAAN

Rakaman setinggi-tinggi penghargaan kepada Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia atas pembiayaan dana bagi geran penyelidikan Projek FP030-2016 Universiti Malaya.

RUJUKAN

- Abdul Monir Yaacob. (2016). Mahkamah Syariah. Abdul Monir Yaacob (Ed.), *Perkembangan pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. (hlm. 244-245). Universiti Islam Malaysia.
- Ahmad Hidayat Buang. (2018). Apa yang tinggal lagi kepada mahkamah syariah: Ulasan Kes Indira Gandhi A.P. Mutho V. Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and Other Appeals [2018] 1 MLJ 545. *Journal of Shariah Law Research*, 3(2), 235-240.
- Ahmad Ibrahim. (1989). The amendment of Article 121 of the Federal Constitution: Its effect on Administration of Islamic Law dlm. 2 MLJ xvii.
- Ahmad Ibrahim & Ahilemah Joned. (1992). Sistem Undang-undang di Malaysia. (hlm. 116). Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ahmad Mohamed Ibrahim. (1997) Ke arah Islamisasi undang-undang di Malaysia Ahmad Mohamed Ibrahim (Ed.), *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. (hlm. 53). Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM).
- Akta Membaharui Undang-undang (Perkahwinan dan Perceraian) 1976
 Akta Pentadbiran Undang-undang Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1993
 Arahan Amalan
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perlis) 2006
 Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam (Kedah Darul Aman) 2008
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Pulau Pinang) 2004
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perak) 2004
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003
 Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam (Pahang) 1991
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) 2002
 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Johor) 2003
 Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan 1994
 Enakmen Pentadbiran Hal Ehwal Agama Islam (Terengganu) 2001
 Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam (Sabah) 1992
- Farid Sufian Shuaib. (21-22 Ogos 2007). Ahmad Ibrahim dan pemantapan mahkamah syariah pasca merdeka. Kertas Kerja Prosiding Seminar Ahmad Ibrahim: Pemikiran dan Sumbangan Ilmiah. (hlm. 440). Hilton Petaling Jaya.
- Farid Sufian Shuaib. (2010). Jurisdictional conflict dlm. Farid Sufian Shuaib, Tajul Aris Ahmad Bustami & Mohd Hisham Mohd Kamal (Eds.), *Administration of Islamic law in Malaysia: Text and material*. (hlm. 172). Edisi Kedua. LexisNexis Malaysia Sdn. Bhd.
- Farid Sufian Shuaib. (2003). Jurisdiction over non-Muslims and artificial persons. Farid Sufian Shuaib (Ed.), Powers and jurisdiction of Syariah Courts in Malaysia. *Malayan Law Journal*, 86-87.

- Indira Gandhi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals [2018] 1 MLJ 545
- Kementerian Dalam Negeri. (26 Ogos 2016). Pindaan akta membaharui Undang-Undang (Perkahwinan Dan Perceraian) 1976 [Akta 164]. Diakses pada 13 Mac 2019 daripada <http://www.moha.gov.my/index.php/ms/kenyataan-media-kdn/2916-pindaan-akta-membaharui-undang-undang-perkahwinan-dan-perceraian-1976-akta-164>
- Lim, W. J., & Abraham, A. T. H. (2018). *Indira Gandhi a/p Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Ors and other appeals* [2018] 1 MLJ 545 – From conflict of jurisdictions to reaffirmation of constitutional supremacy. *Journal of Malaysian and Comparative Law*, 45 (1), 74.
- Majlis Agama Islam Pulau Pinang *lwn.* Siti Fatimah Tan binti Abdullah [2009] 27/2 JH 185
- Mohamed Azam, M. A. Pindaan Akta Memperbaharui Undang-undang (Perkahwinan dan Perceraian) 1976 (Akta 164) (Pindaan 2017) dan implikasinya terhadap bidang kuasa mahkamah syariah. Diambil daripada <https://iais.org.my/attach/2017/29AUG2017/DrMohamedAzam.pdf> pada 11 September 2020.
- Mohamed Azam, Mohamed Adil. (2018). Kemelut hak jagaan anak pasangan berlainan agama. Mohamed Azam Mohamed Adil (Ed.). *Pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia: Khayalan Atau Realiti?* (hlm. 149). ILHAM Books.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. (2017). Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan dan bidang kuasa Mahkamah Syariah di Malaysia: Isu dan cabaran. Abdul Monir Yaacob & Nurul ‘Uyun Haji Zainal (Eds.), *Artikel 121(1A) Perlembagaan Persekutuan: Sejauh manakah artikel ini menyelesaikan konflik antara mahkamah syariah dengan mahkamah sivil.* (hlm. 189). Universiti Islam Malaysia.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. (2018). Pindaan Akta 164 (2017) dan implikasinya terhadap bidang kuasa Mahkamah Syariah. Mohamed Azam Mohamed Adil (Ed.), *Pelaksanaan undang-undang Islam di Malaysia: Khayalan atau realiti?* (hlm. 162). ILHAM Books.
- Mohamed Azam Mohamed Adil. & Rafeah, S. (2014). *Penentuan agama dan hak penjagaan kanak-kanak menurut undang-undang Islam.* (hlm. 21). Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM)..
- Najibah Mohd Zin. (2017). Conflict of jurisdiction between Civil and Shariah Court; Dichotomy and harmonisation. Abdul Monir Yaacob & Nurul ‘Uyun Haji Zainal (Eds.), *Artikel 121(1A) Perlembagaan Persekutuan: Sejauh manakah artikel ini menyelesaikan konflik antara Mahkamah Syariah dengan Mahkamah Sivil.* (hlm. 65). Universiti Islam Malaysia.
- Najibah Mohd Zin. (2007). *Undang-undang keluarga (Islam)*. Jilid 14. Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm. 146.

- Nedunchelian V Uthiradam v Nurshafiqah Mah Singai Annal & Ors [2005] 2 CLJ 306
- Ordinan Majlis Islam Sarawak 2001
- Perlembagaan Persekutuan
- Permohonan Perisytiharan Status Agama Si Mati Nyonya binti Tahir. Permohonan Ex-Parte Majlis Agama Islam Negeri Sembilan Dan 2 Yang Lain (2006) 21/2 JH 221
- Rafeah Saidon. (2018). Disputes Upon Conversion of One Spouse in a Civil Marriage to Islam: Issues on the Right of Custody in Malaysia. Mohamed Azam Mohamed Adil & Mohammad Hashim Kamali (Eds.), *Islamic Law in Malaysia: Issues, Developments and Challenges*. The Malaysian Current Law Journal Sdn. Bhd., hlm. 181.
- Shaad Saleem Faruqi, Reconciling Conflicting Interests dlm. The Star, 9 Januari 2008.
- Subashini a/p Rajasingam v Saravanan a/l Thangathoray and other appeals [2008] 2 MLJ 147
- Suwaid Tapah. (2008). Penulisan Teks Penghakiman Kes-kes Mal di Mahkamah Syariah. Ruzman Md. Noor (Ed.), *Penulisan teks penghakiman di mahkamah syariah*. Penerbit Universiti Malaya, hlm. 48.
- Tamir Moustafa. (2013). Liberal Rights versus Islamic Law? The Construction of a Binary in Malaysian Politics. *Law & Society Review*, 47(4), 779.
- Teoh Eng Huat *lwn* Kadhi Pasir Mas & Anor [1990] 2 MLJ 300
- Zainul Rijal Abu Bakar & Nurhidayah Muhd Hashim. (2009). Kedudukan Kebajikan dan Hak Anak Bukan Islam Apabila Ibu atau Bapa Memeluk Islam: Pendekatan Perundangan Syariah dan Perlembagaan Malaysia. *Shariah Law Reports*, 3, 17.